

חוברת זו של "פעמים" מבקשת להציג כיוונים במחקר קהילות ישראל במזרח, באופן כללי ובנושאים פרטניים. בדומה לחוברת הקודמת, אף היא מציינת מלאת עשרים וחמש שנה להקמת המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך.

■ פותח את החוברת מאמר של מינה רוזן על כיוונים בחקר יהדות המזרח, שבו היא דנה בהשפעתם של התהליכים החברתיים, הפוליטיים והאינטלקטואליים במדינת ישראל על הגדרת תחומי המחקר של "יהדות המזרח", באקדמיה הישראלית ומחוצה לה. המחברת סוקרת את העבודה שנעשתה בתחום חקר ההיסטוריה של יהדות אגן הים התיכון המוסלמי וארצות הבלקן, ומתווה את צורכי המחקר לעתיד. פרופ' מינה רוזן מלמדת בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה.

■ במאמרו על הגדרות של הקבלה במאה הי"ג מדיגיש משה אידל שהקבלה בתקופה הזו היתה רבת פנים, ואין לראות בה זרם בעל דעות מגובשות בכל הנושאים. ובכל זאת ניתן להבחין בין שתי אסכולות קבליות מרכזיות, הקבלה התיאוסופית-התיאורגית והקבלה הנבואית מיסודו של ר' אברהם אבולעפיה, שבה מתמקד המאמר. המחבר משווה בין תפיסת הקורבן ומעמד התורה בשתי האסכולות, ודן בדרכים השונות שהן מציגות להשגת ידע ולהערכתו. לסיכום הוא מעלה את שאלת המקורות ומבני העומק של האסכולות הקבליות, ואת משמעותן לתולדות הקבלה.

פרופ' אידל מלמד בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים והוא עמית בכיר במרכז ללימודי יהדות מתקדמים במכון שלום הרטמן בירושלים; הוא חתן פרס ישראל במחשבת ישראל.

■ מאמרו של משה בראשר, "בחינות בחקר לשונות היהודים וספרויותיהם", מציע את הבסיס המתודולוגי והתמטי לחקר לשונות היהודים כתחום מחקר מגובש. לאחר שהציב הבחנות בין "לשון יהודית" ל"להג (דיאלקט) יהודי" ולאחר תחימת העיון ללשונות היהודים החדשות, מציע המחבר בירור של קווי השיתוף בין לשונות היהודים על פי הבחנים הבאים: א – קיומם של תרגומי מקרא וספרות יסוד אחרת ברוב לשונות היהודים; ב – מנגנון השיבוץ הלשוני: בכל הלשונות יש שילוב של ציטטות מן המקורות כחלק של הדיבור; ג – המרכיב העברי; ד – הארכאיוז המאפיין רבות מלשונות היהודים. בכל אחד מן הקווים האלה מוצעים קווי השיתוף בין הלשונות בחומרים ובעקרונות. פרופ' בראשר מלמד בחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בירושלים; הוא נשיא האקדמיה ללשון העברית וחתן פרס ישראל לחקר הלשון העברית.

■ תמר אלכסנדר ויעקב בן-טולילה כוונים את הקשרים בין הפתגם החכיתי (חכיתיה) – הספרדית היהודית המרוקנית) למקורות עבריים קנוניים. מתוך מאגר של 1400 פתגמים בחכיתיה בודדו המחברים כמאתיים פתגמים המשקפים קשר עם מקורות עבריים, ומיינו

אותם לחמש קבוצות, לפי סדר יורד של דרגת הקרבה למקורות: א – פתגמים מתורגמים, שמובאות בהם מילים עבריות מן המקור; ב – פתגמים מתורגמים במלואם, ללא מילים עבריות; ג – פתגמים המשקפים עיבוד של מקור; ד – פתגמים שביטויים עבריים, מקוריים או מתורגמים, מפרנסים את ניסוחם; ה – פתגמים שיש בהם משום הדהוד למבע מן המקורות. הפתגם מאופיין כסוגה כפולת פנים, אוניברסליים וקבוצתיים. ייחודו של הפתגם החכמי כפתגם יהודי מצטמצם בקיום משמעים עבריים מובהקים או בציטוט ישיר של מילים עבריות.

המחברים מלמדים באוניברסיטת בן גוריון בנגב – פרופ' אלכסנדר היא ראש החטיבה לפולקלור במחלקה לספרות עברית וראש המרכז לחקר תרבות הלאדינו, ופרופ' בן טולילה מלמד במחלקה ללשון עברית.

■ נחם אילן דן בכתבי העת העבריים המופיעים בהוצאת יוצאי ספרד והמזרח ובאלו העוסקים בהם, בעיקר בעשרים וחמש השנים האחרונות, ומנתח את המאפיינים, המגמות והמשמעויות האפשריות שלהם; כמו כן הוא בוחן את כתבי העת בהקשר תרבותי וחברתי, כביטוי של תקשורת המונים. למאמר מצורפת רשימה של מרבית כתבי העת האלה, כמאה ושבעים מספרם.

ד"ר אילן מלמד בחוג לערבית באוניברסיטת חיפה, ובחוג המשולב במדעי היהדות שבאוניברסיטת ברא"ל.

■ אנו שמחים לחנוך בחוברת הזו מדור חדש שיעסוק בענייני דמוגרפיה של קהילות ישראל במזרח. המדור יופיע מדי פעם ויכלול מאמרים העוסקים בנושאים מתודולוגיים, וכן מאמרים בעלי אופי אמפירי. עורך המדור הוא ד"ר עוזי רבהון, מן המכון ליהדות ומננו באוניברסיטה העברית בירושלים.

במאמר הראשון במסגרת המדור מעלה סרג'ו דלה־פרגולה דילמות אחדות של ההגדרה של יהודי המזרח כתת־קבוצה בקרב היהדות העולמית, ובהמשך מאמרו הוא מנסה לאמוד את מספרם ופיזורם הגיאוגרפי. המחבר מציע כי יהודי המזרח מונים כיום כרבע מהאוכלוסייה היהודית העולמית, שהיא בת 13.2 מיליון איש. האוכלוסייה שמוצאה אסיה ואפריקה היא קרוב למהצית הציבור היהודי בישראל, ובתפוצה הם מונים כעשרה עד חמישה־עשר אחוז; ריכוזים משמעותיים מצויים בצפון אמריקה ומערב אירופה. פרופ' דלה־פרגולה הוא ראש המדור לדמוגרפיה וסטטיסטיקה של היהודים במכון ליהדות ומננו באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ ד"ר נסים יושע, שהקים בשנת 1977 את המרכז לשילוב מורשת יהדות המזרח במשרד החינוך ועמד בראשו עד 1989, סיפר בשיחה עם עורך פעמים על העקרונות שהנחו אותו בהקמת המרכז ועל ראשית התפתחותו.

■ במדור הביקורות כותב פרופ' אדוין סרוסי, ראש המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים, על ספרו של דון הרן העוסק במלחין היהודי הדגול סלמונה רוסי, ופרופ' קנת סטאו, מן החוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה, דן בספרו של אריאל טואף על המשמעות התרבותית של הבישול והמאכלים של יהודי איטליה. חותמות את החוברת סיקורות, וביניהן סיקורת של אדם אפטרמן על מהדורת רפאל כהן ל"ספר גאולה" לר' אברהם אבולעפיה, ושל אייל גיניאו על הספר "השמדה והשרדות בבולגריה המאוחרת", שבעריכת ניר ברוך.

